

נספח: חידת הענין הא-לוהי

חגי שורק

אחד המושגים המרכזיים בספר הכוזרי הוא "הענין הא-לוהי". מושג חדש זה, פרי המצאתו של ריה"ל, בא לבטא את הנוכחות הא-לוהית במציאות. ריה"ל מרבה לדבר לא על הא-לוהים שבשמים אלא על זה שבארץ³⁹⁰. כאשר ריה"ל רוצה לדבר על הגילוי הא-לוהי במציאות הוא מדבר על "הענין הא-לוהי". הדבר בולט במיוחד באחד האזכורים הראשונים של המושג, כאשר ריה"ל טוען כי בעם ישראל נמצא הענין הא-לוהי. הוא מקביל זאת לשאר העניינים במציאות - דומם, צומח, חי, מדבר. כלומר מדובר על מדרגה ריאלית מציאותית כמו שאר המדרגות האחרות. אם כי היא ייחודית, שונה מהם.

מהו אותו "ענין א-לוהי"? מהם הביטויים שלו במציאות?

באופן כללי ניתן לומר כי ריה"ל מתכוון להצביע על מימד נסתר, נבדל, שמימי שקיים במציאות, ומתגלה בה בשלושה מישורים:

- א. התרחשויות על-טבעיות.
- ב. תכונה על-שכלית קבועה [באדם, בעם, בהיסטוריה].
- ג. סדר-חוקיות של מצוות שהן ביטוי לעצת הרופא החכם.

³⁹⁰ מקומות בהם רואים שיש הבחנה בין המושג "א-לוקים" למושג "הענין הא-לוהי":
 א. מאמר ב, יד: "הענין הא-לוהי כמו צופה למי שראוי להדבק בו שיהיה לו לא-לוקים".
 ב. מאמר ג, יז: "וחל הענין הא-לוהי לאהבה להיות להם לא-לוקים".

על מנת לתת למושג הזה יותר נפח ולהבין יותר את מציאותו ומשמעותו של אותו מימד, התחקיתי אחריו בכל המופעים שלו בספר. כך גיליתי כמה וכמה צדדים שונים המעניקים ביטויים שונים לאותו מרחב נעלם:

1. העניין הא-לוהי איננו גשמי בכך שהינו מנהיג ולא מונהג. משפיע ולא מושפע.³⁹¹
2. העניין הא-לוהי מנהיג את המציאות מתוך רצון וכוונה ולא מונהג בצורה עיוורת.³⁹²
3. העניין הא-לוהי הינו דבר אמיתי, נצחי, לעולם לא יתברר שהוא לא מספיק טוב או לא מספיק נכון. ככל שעובר הזמן רק מתגלה אמיתתו יותר ויותר. הוא אינו נכון רק לשעה אלא אמיתתו הינה נצחית, ואינסופית.³⁹³
4. העניין הא-לוהי הינו דבר שלם, ללא חיסרון.³⁹⁴
5. העניין הא-לוהי אינו מתהווה, נמצא תחת הזמן וההשתנות, אלא הוא הווה, קבוע, שלם.³⁹⁵
6. אחת מתכונותיו של העניין הא-לוהי הוא שהוא רב חסד, הוא שואף להיטיב לכל.³⁹⁶

³⁹¹ מאמר ה, כא

³⁹² מאמר א, קט: "אין עניינם נהוג על המנהג הטבעי, אבל הרצוני". | מאמר ג, יז: "יחול עליו האור הא-לוהי וינהיגו בנפלאות ובנראות יוצאות מסדר העולם הטבעי". | מאמר ד, כה: "העניין הא-לוהי כשהוא מנהיג הרחניים".

³⁹³ מאמר א, מט: "הענין הא-לוהי כזהב המזוקק, הולך ומוסיף, דינר אחר דינר".

³⁹⁴ מאמר ב, כו: "התעלה הענין הא-לוהי מהשיג אותו שינוי או הפסד".

³⁹⁵ מאמר א, פא. קשור גם לתיאור של ריה"ל את חכמת האדם הראשון שהיא באופן שהוא "ידע את האמיתות מבלי לימוד אלא במחשבה קלה" (מאמר א, צה).

7. העניין הא-לוהי הוא אחדותי, מחבר בין ההפכים³⁹⁷.
8. העניין הא-לוהי הוא צורה שחלה על חומר. אמנם יש הבדל בין איכותה של הצורה הזאת כפי שהיא מתגלה אצל היחיד, שם היא תלויה בהכנתו³⁹⁸, לבין איכותה כאשר היא מופיעה על הציבור, שם היא יכולה להופיע גם בלי הכנה³⁹⁹. זו צורה מגוונת, שתלויה בחומר שהיא חלה בו.
9. העניין הא-לוהי טוב יותר מהשכל, עדיף על המושכלות⁴⁰⁰.
10. היחס הראוי אל העניין הא-לוהי הוא הענווה, הכניעה והשפלות⁴⁰¹.

³⁹⁶ מאמר ה, י: "אין כילות אצל הענין הא-לוהי". מאמר ב, כו: "הענין הא-לוהי מטיב רוצה הטוב לכל".

³⁹⁷ מאמר ד, כה: "הענין הא-לוהי מחבר בין ההפכים...הענין הא-לוהי אחד". דבר זה נראה גם בתיאור דמותו של החסיד בתחילת מאמר שלישי, כמי שמוצא את דרך האמצע בין ההפכים. זה נראה גם בתיאור ארץ ישראל, ארץ העניין הא-לוהי, שאקלימיה שווים, ממוצעים, לא קיצוניים (מאמר א, מז).

³⁹⁸ מאמר ב, כד: "הענין הא-לוהי איננו חל על האיש אלא כפי הודמנותו לו, אם מעט-מעט, ואם הרבה-הרבה".

³⁹⁹ מאמר ג, יט: "הענין הא-לוהי כמטר מרוה ארץ מהארצות כשתהיה הארץ כולה ראויה לו, ואפשר שיכלול בה מי שאינו ראוי לו מיהיחידים ויצלחו בעבור הרוב".

⁴⁰⁰ מאמר ב, מח: "זהם התורות אשר בהם התייחדו בני ישראל תוספת על השכליות, ובהם היה להם יתרון הענין הא-לוהי". מאמר א, צח: "הכוח הא-לוהי אחר השכל, רצוני לומר המעלה אשר בה ידבק בא-לוקים וברוחניים, וידע האמיתות מבלי לימוד אלא במחשבה קלה".

⁴⁰¹ מאמר ד, כב: "הדלות והשפלות יותר ראוי בענין הא-לוהי מהגדולה והגאווה".